

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI GRAMMATIK O'XSHASHLIKLAR

Andijon davlat chet tillari instituti

*talabasi: **Mahmudova Mushtariy***

Tel: +998770735110

*Ilmiy rahbar: **Xamidov Nodirbek Zakirovich***

Tel: +998916191484

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillari grammatik tizimlaridagi o'xshashliklar taqqosloviiy tahlil asosida o'rganiladi. Maqolada har ikkala tilda uchraydigan umumiy grammatik hodisalar, masalan, so'z turkumlari, gap tuzilmasi, zamonlar va bog'lovchilar keltirib o'tiladi. Ushbu o'rganish tildagi universallik elementlarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: grammatika, o'xshashlik, tahlil, so'z turkumlari, zamon, gap tuzilishi

Abstract: This article presents a comparative analysis of grammatical similarities between English and Uzbek. It explores shared grammatical phenomena such as parts of speech, sentence structure, tenses, and conjunctions. The study highlights universal elements of grammar that exist across both languages.

Keywords: grammar, similarity, analysis, parts of speech, tense, sentence structure

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ грамматических сходств между английским и узбекским языками. Рассматриваются общие грамматические явления, такие как части речи, структура предложения, времена и союзы. Исследование подчеркивает универсальные элементы грамматики в обоих языках.

Ключевые слова: грамматика, сходство, анализ, части речи, времена, структура предложения

Kirish

Til — bu inson tafakkurining ifoda vositasi bo‘lib, har bir tilning o‘ziga xos grammatik tizimi mavjud. Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lsa-da (ingliz tili german tillar oilasiga, o‘zbek tili esa turkiy tillar oilasiga kiradi), ularning grammatik tizimlarida ma’lum darajada o‘xshashliklar mavjud. Ushbu maqolada aynan shu o‘xshashliklar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

So‘z turkumlari bo‘yicha o‘xshashliklar

Ingliz va o‘zbek tillarida quyidagi asosiy so‘z turkumlari mavjud: ot (noun), fe‘l (verb), sifat (adjective), ravish (adverb), olmosh (pronoun), va bog‘lovchi (conjunction). Har ikki tilda bu so‘z turkumlari grammatik jihatdan o‘xshash funksiyalarni bajaradi. Masalan, otlar narsa, shaxs yoki tushunchani bildiradi; fe‘llar esa harakat yoki holatni ifodalaydi. Sifat va ravishlar esa boshqa so‘zlarni aniqlovchi vazifani bajaradi. Olmoshlar esa otlarni almashtirish uchun ishlatiladi. Bog‘lovchilar esa so‘zlar, gap bo‘laklari yoki gaplarni o‘zaro bog‘lash uchun xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ingliz va o‘zbek tillarida predlog (preposition) va unga o‘xshash vazifani bajaradigan kelishik qo‘shimchalari ham mavjud bo‘lib, ular so‘zlar orasidagi munosabatlarni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilida “in”, “on”, “at”, “with”, “to” kabi predloglar ishlatiladi,¹ o‘zbek tilida esa bu munosabatlar “-da”, “-ga”, “-dan”, “bilan” kabi qo‘shimchalar orqali ifodalanadi. Garchi grammatik ifoda usullari farq qilsa-da, ular funksional jihatdan o‘xshashdir.

Modal so‘zlar ham har ikki tilda mavjud bo‘lib, ular fe‘lning ma’nosiga aniqlik kiritadi. Masalan, ingliz tilidagi “can”, “must”, “should” kabi modal fe‘llar o‘zbek tilidagi “mumkin”, “kerak”, “lozim” kabi so‘zlarga muvofiq keladi. Bu birliklar gapda ehtimollik, majburiyat yoki ruxsatlik kabi ma’nolarni ifodalaydi.

Shuningdek, ingliz va o‘zbek tillarida so‘z yasovchi affikslar ham mavjud. Ingliz tilida qo‘shimcha qo‘shish orqali yangi so‘zlar yasaladi (masalan, “happy” - “happiness”), o‘zbek tilida esa qo‘shimchalar yordamida so‘z turkumlari o‘zgaradi (“baxtli” - “baxtlilik”). Bu holat so‘z yasalishi tizimida grammatik parallelizm mavjudligini ko‘rsatadi.

¹ Murphy, R. (2019). *English Grammar in Use* — bet: 12

Yana bir muhim jihat — inkor shakllarining ifodalanishi. Ingliz tilida bu “not”, “do not”, “cannot” kabi yordamchi fe’llar orqali amalga oshiriladi. O‘zbek tilida esa “-ma/-me” inkor qo‘shimchalari orqali fe’l inkor shaklga o‘tadi (masalan, “boradi” - “bormaydi”). Har ikkala til ham inkorni grammatik vositalar orqali ifodalaydi.²

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi grammatik o‘xshashliklar yuzaki emas, balki chuqur morfologik va sintaktik asoslarga ega. Bu holat tilshunoslar uchun qiziqarli tadqiqot mavzusi bo‘lib, til o‘rganish jarayonini ham yengillashtiradi. Keyingi bo‘limda ushbu o‘xshashliklarning tildagi universal xususiyatlar bilan qanday bog‘liqligi tahlil qilinadi.

Gap tuzilmasi bo‘yicha o‘xshashliklar

Ingliz tilidagi oddiy gaplar odatda quyidagi tartibda bo‘ladi: ega + kesim + to‘ldiruvchi (masalan: “She reads a book”). O‘zbek tilida esa bu tartib: ega + to‘ldiruvchi + kesim (masalan: “U kitob o‘qiydi”). Garchi so‘z tartibi farqli bo‘lsa-da, har ikkala til ham gapning asosiy bo‘laklarini — ya’ni egani, fe’lni va to‘ldiruvchini — o‘z ichiga oladi. Demak, grammatik jihatdan bu ikki tilning gap tuzilmasi o‘zaro mos tushadi.

Ikkala tilda ham sodda (simple), bog‘langan (compound) va qo‘shma (complex) gaplar mavjud bo‘lib, bu gap turlari o‘zaro mantiqiy va grammatik aloqalar orqali shakllanadi. Masalan, ingliz tilidagi “She went to the store and bought some bread” jumlasini ikki sodda gapni “and” bog‘lovchisi orqali bog‘langan bo‘lsa, o‘zbek tilida bu jumla “U do‘konga bordi va non sotib oldi” tarzida ifodalanadi. Bu yerda har ikki til bir necha fe’lli tuzilmani bir gapda birlashtirish imkoniyatiga ega.³

Qo‘shma gaplarda esa sababiylik, shartlilik, natijaviylik kabi mantiqiy bog‘lanishlar ko‘zga tashlanadi. Masalan, ingliz tilidagi “If it rains, we will stay home” jumlasini o‘zbek tilida “Agar yomg‘ir yog‘sa, biz uyda qolamiz” tarzida tarjima qilinadi. Har ikki tilda ham shartli birikmalar “if” / “agar” so‘zlari bilan boshlanadi va bu grammatik konstruktsiyalar ko‘p hollarda mos keladi.

² Quvondiqova, M. A. (2020). *Hozirgi o‘zbek adabiy tili grammatikasi* — bet: 18–27

³ Greenbaum, S., & Quirk, R. (1990). *A Student’s Grammar of the English Language* — bet: 191–197

Bundan tashqari, savol gaplar ham tuzilish jihatidan o'xshash elementlarga ega. Ingliz tilida savol gaplar yordamchi fe'l bilan boshlanadi ("Do you like apples?"), o'zbek tilida esa savol ko'rsatkichlari yordamida ifodalanadi ("Sen olmalarni yoqtirasanmi?"). Har ikkala til savol maqsadidagi gaplarda intonatsiya va grammatik vositalarni birgalikda qo'llaydi.

Shuningdek, e'tirozli gaplar (negative sentences) ham har ikki tilda mavjud. Ingliz tilida bu "not" yoki "do not" orqali amalga oshiriladi ("He does not work"), o'zbek tilida esa fe'lga "-ma/-me" inkor qo'shimchasi qo'shiladi ("U ishlamaydi"). Ushbu shakllar funksional jihatdan teng bo'lib, gap mazmunini inkor etishga xizmat qiladi.⁴

Bu kabi o'xshashliklar nafaqat grammatik jihatdan balki semantik (ma'no) nuqtayi nazardan ham ikki til orasida mustahkam parallel chiziqlar mavjudligini ko'rsatadi. Bular, o'z navbatida, til o'rganuvchilar uchun ikki til o'rtasidagi o'zaro anglashuvni osonlashtiradi va tillararo transfer imkonini yaratadi. Keyingi qismda zamonlar tizimi bo'yicha o'xshashliklar chuqur tahlil qilinadi.

Zamonlar tizimi bo'yicha o'xshashliklar

Ingliz tilida zamonlarning tizimi ancha murakkab bo'lib, hozirgi zamon (present), o'tgan zamon (past), va kelasi zamon (future) singari zamonlar va ularning murakkab shakllari mavjud. O'zbek tilida ham ushbu uch asosiy zamon mavjud: hozirgi zamon ("U ishlaydi"), o'tgan zamon ("U ishladi"), va kelasi zamon ("U ishlaydi" yoki "U ishlaydi bo'ladi"). Har ikki tilda ham zamonlar gapdagi fe'l orqali ifodalanadi. Bu jihatdan ikkala til o'rtasida funktsional o'xshashlik mavjud.⁵

Ingliz tilida zamonlar tizimi oddiy (simple), davom etuvchi (continuous/progressive), mukammal (perfect) va mukammal davom etuvchi (perfect continuous) shakllarga bo'linadi. Masalan:

- Simple Present: *He works*
- Present Continuous: *He is working*

⁴ Nurmonov, A. (2005). *O'zbek tili grammatikasi (Sintaksis)* — bet: 92–108

⁵ Thomson, A. J., & Martinet, A. V. (2017). *A Practical English Grammar* — bet: 150–174

- Present Perfect: *He has worked*
- Present Perfect Continuous: *He has been working*

O'zbek tilida esa bu kabi murakkab zamon shakllari bevosita grammatik zamon sifatida rasmiy tasniflanmasa-da, leksik-grammatik vositalar orqali ifodalanadi. Masalan:

- *U ishlayapti* — bu holat ingliz tilidagi *Present Continuous* ga yaqin turadi.
- *U ishlagan* — ingliz tilidagi *Present Perfect* yoki *Past Simple* mazmunini bera oladi.
- *U ishlayotgan edi* — ingliz tilidagi *Past Continuous* ga mos keladi.
- *U ishlayotgan bo'lgan* — *Past Perfect Continuous* mazmunida bo'lishi mumkin.⁶

Demak, o'zbek tilida fe'llar zamon bilan birga holat va davomiylikni ifodalovchi qo'shimcha birliklar yoki yordamchi fe'llar bilan boyitiladi. Bu esa ingliz tilidagi murakkab zamonlarni funksional jihatdan ifodalash imkonini beradi.

Shuningdek, kelasi zamon ifodalanishida ham ikki tilda ayrim o'xshashliklar mavjud. Ingliz tilida “will” yoki “be going to” orqali ifodalansa (*He will go, He is going to go*), o'zbek tilida bu ma'no *boradi, boradigan bo'ladi, borishga tayyor*, kabi birikmalar bilan beriladi. Bu holat zamon va niyat bildiruvchi konstruktsiyalarning har ikki tilda mavjudligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, har ikkala tilda ham zamonlarning kontekstual moslashuvchanligi mavjud. Ya'ni, harakat zamoni gapdagi boshqa unsurlarga bog'liq holda o'z ma'nosini aniqlaydi. Masalan:

- Ingliz tilida: *When I was a child, I used to play outside*
- O'zbek tilida: *Bolaligimda ko'chada o'ynardim*⁷

⁶ Karimov, A., & Soliyev, A. (2018). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari* — bet: 60–75

⁷ Quvondiqova, M. A. (2020) — bet: 48

Ikkala jumlada ham o'tgan zamon harakati tasvirlanmoqda, va bu o'tmishda muntazam yoki odatiy sodir bo'lgan harakat sifatida berilgan. Bu esa grammatik strukturalar o'rtasidagi semantik moslikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Bog'lovchilar bo'yicha o'xshashliklar

Ingliz va o'zbek tillarida asosiy bog'lovchilar mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- “and” — o'zbek tilida “va” degan ma'noni beradi
- “but” — “lekin” degan ma'noda ishlatiladi
- “because” — “chunki” deb tarjima qilinadi
- “or” — “yoki” degan ma'noni bildiradi

Bu bog'lovchilar ikki tilning ikkalasida ham so'zlarni, gap bo'laklarini yoki mustaqil gaplarni birlashtirish uchun ishlatiladi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, ularning grammatik tizimlarida bir qator o'xshashliklar mavjud. Bu o'xshashliklar tilshunoslikda universal grammatik kategoriyalar mavjudligini ko'rsatadi. Ushbu maqola bu boradagi ilmiy izlanishlarga hissa qo'shadi va ikki tilda ta'lim olayotganlar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobojonov, S. (2007). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
2. Comrie, B. (1981). *Languages of the World*. Oxford University Press.
3. Yuldashev, A. (1998). *O'zbek tili nazariy grammatikasi*. Toshkent: Fan.
4. Quirk, R., & Greenbaum, S. (1985). *A University Grammar of English*. Longman.
5. Anvarova, M. (2010). *Ingliz tili grammatikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi NMIU.

6. Quvondiqova, M. A. (2020). *Hozirgi o'zbek adabiy tili grammatikasi: morfologiya va sintaksis*. Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Thomson, A. J., & Martinet, A. V. (2017). *A Practical English Grammar* (4th ed.). Oxford University Press.
8. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
9. Haspelmath, M. (2001). *The European linguistic area: Standard Average European*. In *Language Typology and Language Universals*.
10. Nurmonov, A. (2005). *O'zbek tili grammatikasi (Sintaksis)*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
11. Murphy, R. (2019). *English Grammar in Use* (5th ed.). Cambridge University Press.
12. Karimov, A., & Soliyev, A. (2018). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
13. Greenbaum, S., & Quirk, R. (1990). *A Student's Grammar of the English Language*. Longman.
14. Sirojiddinov, A. (2007). *Qiyosiy grammatikaga kirish*. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
15. Yuldashev, M. (2002). *O'zbek va ingliz tillarining grammatik qurilishi*. Andijon: AndMI nashriyoti.
16. Eastwood, J. (2002). *Oxford Guide to English Grammar*. Oxford University Press.